

ale ideologický prístup, stali sa v situácii zaznávania systémového, odborného a špecifického zreteľa často aj doménou diletantizmu (a v poslednom čase aj vyslovených alotrií). Takáto situácia nevyhnutne vedie k istému deklasovaniu spoločenských vied v relácii k prírodným i technickým vedám.

Ak sa filozofia a veda nemá redukovať na púhy ideologický reflex jednotlivých historických štúdií spoločenského vývinu, nesmie zaprieť svoju špecifickú povahu a inherentné zákonitosti svojho vývinu. Len s touto podmienkou je schopná spoluutvárať objektívnu skutočnosť a sociálnu realitu, „meniť“ svet. Pravda, to nepopiera, že aj sám tento imanentný vývin filozofie a vedy musí byť stimulovaný objektívnou realitou, potrebami spoločenského pokroku a poznatkami vedy. To znamená, že ani systémový prístup nesmieme chápať ako izolovaný od širšieho spoločensko-kultúrneho kontextu.

Z DISKUSIE K REFERÁTU AKADEMIKA IGORA HRUŠOVSKÉHO

J. Cibulka: V referáte s. akademika Hrušovského bolo najzávažnejší to, že i pro poznání lidských vztahů nemají platit zásadně nějaká odlišná kritéria než pro poznání vůbec. To je velmi významné pro současné schizma mezi scientistickým a antropologickým pohledem. Myslím ale současně, že pojetí exaktnosti musí být vždy pojetím exaktnosti určitého předmětu, a že exaktnost ve společenských vztazích je něčím odlišným ve vztahu k exaktnosti ve vědních oborech týkajících se přírodních procesů.

Takovou klíčovou otázkou je odlišný vztah momentu historičnosti a momentu cykličnosti u abiotických procesů na jedné straně a u biotických a společenských procesů na druhé straně. Zdůrazňuji, že i u abiotických procesů jde často o otevřené systémy, a nesoúhlasil bych s tím, nějak redukovat abiotické procesy na zavřené systémy. Ale když jde o určitý pohyb fyzikálního objektu nebo určitou chemickou reakci, je historie výchozího stavu jaksi zahlazena. Tento pohyb je především ahistorický, cyklický, od momentu ireverzibility lze relativně abstrahovat. Naproti tomu reakce zvířete je historická, je založena na celé bázi zkušeností zvířete. Zahrnuje v sobě historii nejen tohoto individuálního organismu, ale i historii celého živočišného druhu.

Ovšem pokud jde o liské vztahy, je tady ještě další rozdíl. Zvíře je vlečeno svým časem, nemůže anticipovat budoucnost. U člověka je tento biologický základ času pouze základem pro sociální transformaci časovosti. Člověk je schopen vyčleňovat minulost, budoucnost, je schopen projektem budoucnosti transformovat současnost. Tento aktivní časový postoj ke své vlastní existenci je tím specifickým pro lidskou historicitu.

Myslím, že základní rozdíl mezi společenskými procesy a mezi přírodními procesy je v tom, že přírodní zákonitosti se prosazují prostřednictvím víceméně anonymních jednotlivých případů, kdežto společenské zákonitosti se prosazují prostřednictvím jedinečných historických situací. Jistě i společenské procesy mají svou cyklickou stránku a v tom stupni, v němž mají kupř. ekonomické procesy svou cyklickou stránku, je pro poznání i společenské reality adekvátní kvantitativní metoda a metoda funkcionálních modelů. Specifickým předmětem kvantitativních a formalizujících přístupů ke společenské realitě je právě tato cyklická stránka společenské reality. Ale pokud jde o dialektiku prosazování obecné tendence a konkrétní jedinečnosti, ta nemůže být dostatečně uchopena formalizujícími metodami.

Je tedy odlišný historismus v prírodě a společnosti. Systémy v oblasti přírody, i pokud jde o otevřené systémy, jsou historické v tom smyslu, že jsou historicky přechodné, že vznikají a zanikají. Ale lze zde striktně vymezit genetické a systémové hledisko. Lze striktně vymezit genetické hledisko, kdy systém vzniká, kdy ještě není určován svými systémovými vztahy, a hledisko systémové, kdy platí určení systémovými vztahy, kdy vnitřní pohyb tohoto přírodního systému je především cyklický. Naproti tomu u společenských systémů, i když i zde existuje cyklická stránka, nelze striktně oddělit genetické a systémové hledisko. U společenských systémů i systémové vztahy na vyšší rovině reprodukuji genezi systému a vnitřní pohyb společenského systému je určitou dialektickou negací určitých momentů tohoto systému a dialektickým přechodem k vývojově vyššímu systému (viz mé stati v Otázkách marxistické filosofie 1, 1965 a 4, 1964).

Viktor Kochol: Vo svojom príspevku zameriam sa na štruktúru a jej určenie. Vyjdem z oblasti, v ktorej pracujem — z literárnej vedy. Štruktúrálna najprepracovanejšou časťou literárnej vedy je metrika. Metrika skúma rytmicky, resp. metricky relevantné prvky veršovania. V našich jazykoch, v slovenčine a češtine, operuje veršovanie s dvoma takými základnými jazykovými prvkami: s kvantitou a prízvukom. Tak máme veršovanie kvantitatívne čiže časomerné, založené na rytmickom striedaní dlhých a krátkych slabík a veršovanie prízvukové, založené na striedaní prízvukových a neprízvukových slabík. Kvantita i prízvuk sú objektívnymi vlastnosťami jazyka, sú v každom jazykovom prejave, teda aj vo veršovanom prejave. V kvantitatívnom veršovaní, založenom na kvantite, uplatňuje sa prízvuk ako diferencujúci, podružný faktor; a naopak vo veršovaní prízvukom má takúto rytmicky diferencujúcu, pomocnú úlohu kvantita. Veršová prax, či už kvantitatívna alebo prízvuková, nevyhne sa týmto objektívnym vlastnostiam nášho jazyka. Básnici tieto rytmické vlastnosti jazyka — kvantitu a prízvuk — dokonca vedome využívajú. Tu stačí poukázať na počiatky českého stopového prízvukového veršovania, na tzv. puchmajerovskú školu, kde sa neraz využívala kvantita i prízvuk, takže verš vyznieval vzostupne podľa kvantít a zostupne podľa prízvukov. Aj náš Hollý, najdôslednejší a umelecky najvážnejší pestovateľ časomieri v československom kultúrnom kontexte, prízvuk, resp. slovný predel ako rytmicky diferencujúci prvok svojho verša postuloval dokonca aj teoreticky.

Metrika a teória verša vôbec na rozdiel od básnickej a veršovnickej praxe upriamovala sa však, aspoň sprvoti, výlučne na jeden rytmotvorný prvok jazyka. Toto upriamenie bolo pochopiteľné v bojoch medzi prízvukníkmi a časomerníkmi v obrodeneckých časoch. No aj neskôr, keď prízvukový verš sa v našich literatúrach definitívne udomácnil, nebolo to v podstate ináč. Tu stačí poukázať iba na takého dôsledného teoretického zástancu prízvukového veršovania, ako bol Josef Král. Král má pre český a napokon aj pre slovenský verš trvalú zásluhu v tom, že prvý zdôvodnil potrebu prekladať antický časomerný verš veršom prízvukovým. Nie dosť na tom, Král vo svojom hlavnom, až posmrtno vydanom spise O prosodii české podrobil metrickej previerke takmer celú českú prízvukovú veršovú literatúru a zistil paradoxnú situáciu: takmer všetci českí významnejší básnici odchyľujú sa viac alebo menej od metrickej stopovosti, ktorú dodržiavajú iba zjavy umelecky druhoradé. Tým sa Kráľove teoretické požiadavky dostali do rozporu so skutočnosťou, s umeleckou praxou a umeleckým vývinom.

Hoci sa Kráľova veršová teória tak radikálne rozchádzala s umeleckou a veršovou praxou, neboli jeho zistenia pre vedu tak celkom bez významu. Poukázali na to, že rytmus verša, jeho veršovosť nevyčerpáva sa metrom, že metrum je iba zložkou rytmu. A tu sme už na prahu štrukturálneho chápania veršového rytmu ako súboru viacerých

rytmických prvkov. Bolo treba poukázať na dôležitosť niektorého mimometrického prvku rytmu. Túto prácu vykonal Mukařovský eufonickým rozborom Máchovho Mája. Mukařovský podrobil eufonickému rozboru takmer každý verš tejto Máchovej básne a dokázal, že eufónia tu zohráva dôležitú rytmickú úlohu, že vlastne rytmicky „vyvažuje“, jeho pomerne silnú metrickú uvoľnenosť. Medzi eufóniou a metrom nastolila sa dialektická štruktúrálna súvislosť. Metrum prestalo byť jediným kritériom veršovosti. Zistilo sa, a to nie postulatívne, ale analyticky, že veršový rytmus utvárajú viaceré činitele, ktoré môžu, no nemusia byť v rovnováhe.

Akd vidno, cesta k štruktúrálnemu chápaniu skutočnosti nebola tu priamočará a ľahká. Vyžadovala mnohé peripetie. Analýza bola tu nevyhnutným predpokladom syntézy.

Okrem toho, netreba zabúdať, teória tu nepostupovala izolovane od praxe. Literárni teoretici ako každý teoretici sú zasadení do dobových prúdov a sú odchovancami dobových zvyklostí. Tak Kráľova hypertrofovaná prízvucnosť je vysvetliteľná stopovým metrickým kánonom lumírovcov, ktorých je súčasníkom. Mukařovský je zas súčasníkom českého poetizmu, ktorý oproti metrickej stopovosti vyzdvihol eufonickú zvukovú stránku verša. Teoretické výboje, tu ako aj inde, podmieňujú výboje praxe. Štruktúrálné chápanie skutočnosti nezávisí teda, ako sa ukázalo, len od vývinu teórie a vedy, lež aj od vývinu samej tejto skutočnosti. Aj veci majú svoju „logiku“.

Ak sa k chápaniu štruktúry v jej synchronickom priereze dospelo postupom a vývinom, tým oprávnenejší je postup a vývin v diachronickom chápaní skutočnosti. Toto diachronické, historické chápanie skutočnosti je možné iba na základe synchronického osvetlenia jej jednotlivých vývinových štádií. Konkrétne: aby sme pochopili literárny vývin v určitom časovom a priestorovom úseku, vyžadujú sa predbežné analytické sondy, predbežné spracovanie kľúčových literárnych zjavov, nesúcich tento vývin.

Hlavná úloha našej literárnej vedy je napísanie moderných dejín slovenskej a českej literatúry. Je to úloha eminentne syntetická a diachronická (historická). Nespočíva iba v zhrnutí predchádzajúcich analýz, resp. v ich prehodnotení, ale predpokladá často — najmä v zaostalejších pomeroch slovenských — aj analýzy nové. Na základe doterajších troch zväzkov dejín českej a slovenskej literatúry možno usudzovať, že túto syntetickú, historickú úlohu splnili nepomerne lepšie pracovníci s analytickou vedeckou skúsenosťou ako tradiční literárni historici. Analýza aj tu nie je len predpokladom, ale samou súčasťou syntézy.

Spoločnosť kladie na vedu požiadavky. Sú to požiadavky prevažne syntetického rázu. Spoločnosť chce výsledky, závery bez ohľadu na to, či tá-ktorá veda je už schopná tieto solidné závery poskytnúť. Ak sa veda podriadi tomuto vonkajšiemu tlaku a prenáhlene bez náležitých analýz zameria sa na syntetizovanie, nastane ono „odcudzenie vedy“, o ktorom vravel s. Hrušovský. V nedávnych časoch dogmatizmu a schematizmu odcudzovala sa svojmu vlastnému poslaniu aj naša literárna veda. No pri všetkej spoločenskej angažovanosti nebola spoločenská nosnosť takej vedy väčšia ako je nosnosť vedecká. A na druhej strane spoločenský prínos vedy, nespreneverujúcej sa vedeckým interným požiadavkám, bol nepomerne väčší. Tu stačí poukázať, a môžeme hovoriť aj z vlastnej skúsenosti, na osvetlenie štúrovstva, umeleckého i spoločenského, ktoré si už samou svojou dialektickou skladbou priamo vyžaduje dialektické a štruktúrálné chápanie. Štrukturalizmus nie je teda iba nejakou vedeckou metódou, zdanlivo samouúčelnou, ale skutočným pochopením vecí. Výsledky, ktoré máme so štrukturalizmom v československej literárnej vede — hoci sa štrukturalizmus vyvíjal u nás dosť osihotene a torzovite a neraz sa iba toleroval, ak priamo nepotláčal — nás oprávňujú toto tvrdiť.

Andrej Sirácky: Mám niekoľko pripomienok. Po prvé k otázke *štrukturalizmu*. Zdá sa mi, že je to pojem z hľadiska marxistickej interpretácie nie celkom jasný a že ako systém, ako určitá kategória v teórii a metodológii marxizmu-leninizmu si vyžaduje spresnenie. Je nám známe, že štrukturalizmus, najmä v literárnej vede, ale aj v iných vedách (napríklad vo filológii) v pomere k forme, štylizovanému útvaru zanedbával *nedialekticky obsah, ideu, tendenciu*. Domnievam sa, že aj vo filozofii nie je ľahké napríklad do štruktúry dialektického a historického materializmu organicky a logicky včleňovať štrukturalizmus ako systém. Pokiaľ ide o sociológiu, tam má štruktúra ako konkrétny útvar sociálneho systému svoje pomerne jednoznačné vymedzenie, hoci napríklad v superteórii a superštruktúre T. Parsonsa chýba zreteľne dynamické, historické hľadisko. Rozličné sociologické smery prevažne empirického zamerania (napríklad štruktúralno-funkcionálna analýza) snažia sa pojem štruktúry, jej zložky, útvary a funkcie určiť *exaktne* (kvantifikáciou). Ale aj v otázke marxistického rozpracovania kategórie štruktúry stretávame sa s množstvom problémov: globálna spoločnosť, globálny spoločenský jav, makroštruktúra a makrojav, mikroštruktúra a mikrojav, ďalej sociálne skupiny, triedy, inštitúcie, interakcia, regulácia a kontrola, status, rola, normy, hodnoty atď. atď. — to všetko sú pojmy a kategórie, ktoré nijaký marxistický filozof a sociológ nevedel dosiaľ *organicky a koherentne* včleniť do systému marxizmu-leninizmu ako celku. A o to ide, to je základný problém, nech sa mu z akýchkoľvek dôvodov vyhýbame. Na zložitost' pojmu štruktúra v sociológii chcem poukázať v súvislosti s vymedzovaním pojmu mikroštruktúry, ako je rodina. Rodina tvorí štruktúru, ktorá je časťou nejakej vyššej štruktúry (rod, obec, kraj, národ, štát a pod.), ale jednotliví členovia rodiny sú súčasne členmi rôznych iných štruktúr (deti v jasliach, škôlkach, družinách, manželia v rôznych štruktúrach pracovných, spoločenských, politických, športových atď.). Prirodzene, neexistuje ani na tejto rovine prosté „štrukturovanie“ a keď našu analýzu štruktúry rozšírime na ďalšie roviny (inštitúcie, ideológie, status a funkcia, regulácia a kontrola, normy a hodnoty), otázka je ešte zložitejšia.

Ďalej, keď chápeme štrukturalizmus nielen vo všeobecnosti, abstraktne, ale keď ho posudzujeme aj z hľadiska politického a ideologického, zaujímalo by ma, ako sa štrukturalizmus začleňoval do spoločenského diania v situácii kritickej aj pre samu jeho existenciu. Vieme, že už pred Mníchovom a najmä za tzv. slovenského štátu v niektorých vedeckých inštitúciách na Slovensku, najmä vo filozofii, sociológii, ale aj v literatúre, zavládol mierne rečeno *protivedecký a protidemokratický duch*. Nebolo by od veci *hlbšie a smelšie* poukázať v súvislosti s týmto i na úlohu (nesporne vo veľkej miere pozitívnu, ako o tom svedčia doterajšie len čiastkové výskumy) štrukturalizmu v našom vedeckom a spoločenskom živote. ,

Po druhé chcem sa dotknúť niekoľkými slovami otázky *klasifikácie vied*. Súdruh akademik Hrušovský správne povedal, že podľa jeho myienky doterajšia klasifikácia vied na prírodné, technické a spoločenské vedy zdá sa mu byť nevyhovujúca a naznačil, že by bolo azda správnejšie členiť vedy *zhruba na abiotické a biotické*. Vyžaduje sa tu, prirodzene, ďalšie členenie: medzi biotické vedy by patrila aj skupina sociálnych vied, ktorá sa kvalitatívne líši od biotických vied a vnútorne sa ďalej rozčleňuje. I v tomto prípade by nám vznikol ďalší problém tzv. „hraničných“ alebo „hybridných“ vied alebo aj vied celkom „svojráznych“ (kybernetika, teória informácií, riadenia, paxeológia atď.). Nakoniec všetky vedy, ako o tom hovoril súdruh Kocka, sú z určitého hľadiska spoločenské. O to mi nejde. V súvislosti s klasifikáciou vied chcel by som poukázať na ďalší takýto *pokus* o triedenie vied. V posledných časoch sa mnoho diskutuje o koncepcii *vied o človeku*. Túto koncepciu presadzujú hůževnato najmä niektorí psychológ-

govia. Chcú oddeliť psychológiu od spoločenských vied, pretože pracuje metódami exaktnými ako prírodné vedy (zvlášť experimentálna psychológia). Okrem toho domnievajú sa, možno právom, že v rámci prírodných vied by sa ich situácia podstatne zlepšila. No vec je podľa môjho názoru nie taká jednoduchá. Medzi vedy o človeku by nepatrila len psychológia, antropológia a z biologických vied fyziológia, ale sem by sa žiadalo začleniť aj sociológiu, históriu, ekonómiu, filozofiu a aj iné vedy. To je vážny problém a vyriešiť ho bude môcť len spoločenská prax a vnútorný vývin vied.

Tretia moja pripomienka sa týka *otvorených a uzavretých systémov*. Nazdávam sa, že pokiaľ sa pohybujeme v najabstraktnejšej rovine, môžeme hovoriť o otvorených systémoch, hoci aj v tomto prípade ide o celok, o sústavu vzťahov a prvkov, tvoriacich kauzálne a funkcionálne zviazané „samoregulatívy“. Prirodzene, o systéme môžeme uvažovať ako o sústave vecí a procesov, o sústave princípov a noriem, o sústave organizačných zložiek (ekonomických, politických), o systéme sociálnom a politickom atď. V tomto prípade mám na mysli *sociálny systém*. Konkrétne takýto systém existuje ako kapitalistické alebo socialistické zriadenie (prirodzene, aj medzi nimi sú ďalšie rozdiely). Podobne je to aj s rodinou. Aby nejaký systém, útvar mohol normálne fungovať, musí predstavovať relatívne stabilizovaný celok súvislých a celku slúžiacich prvkov. Samozrejme, to v nijakom prípade neznamená statickú rovnováhu. Dynamika je vnútorným momentom každého systému, každej štruktúry. Otvorenosť a uzavretosť systému (štruktúry) je vždy relatívna a je len momentom dialektiky diania. Či mám na mysli globálny sociálny fenomén (sociálny systém) alebo mikroštruktúru (rodina), v každom prípade ide o neobyčajne zložitý mechanizmus, relatívne sklbený, stabilizovaný celok, ktorý len takto môže fungovať. Uzavretý je tento systém vnútorne, ale je otvorený voči inej štruktúre (napríklad v rodine: v pomere k inej rodine, rodu, obci, etniku atď.). Každé fungovanie znamená súčasne aj rozpad niektorých elementov systému a otváranie v zárodku nových systémov. Možno takto podľa mojej mienky prechádzať — s určitou redukciou — od javov psychických a sociálnych cez biotické až po hranicu javov abiotických, rozkladajúcich sa vnútorne, mikroštruktúrne do nekonečna. Otváranie a zatváranie univerza, kozmu, „systému systémov“ (supersystém, metasystém) je otázka dialekticky tesne spätá aj s otázkou antihmoty a mikročastic matérie. To je však podľa mojej mienky dnes — a budúcnosť je otvorený systém — v poznávacích formách nezachytiteľný moment *multidimenzionality nekonečna*. Tým končím svoje improvizované pripomienky.

Karol Kasal: V diskusii sa uvažovalo tiež o historických aspektoch skúmania štruktúry a o štrukturalistickej filozofii. Je samozrejmé, že absolútne návraty k prekonaným filozofickým východiskám neexistujú. Ale problematika štruktúry je zvlášť plodná pre súčasnú marxistickú filozofiu, pretože môže pomôcť prekonať násosy mechanizmu a dogmatického myslenia.

V zahraničnej literatúre možno sledovať, že mnohí autori chápu dialektiku len ako lineárny, bezproblémový proces, postupujúci od jedného stavu k druhému. Tak napríklad chápe dialektiku aj sociológ, I. L. Horowitz v diele *Philosophy Science and Sociology of Knowledge*. Na kritiku dialektiky sa využívajú prvky mechanizmu, ktoré charakterizovali dogmatické myslenie v období tzv. kultu osobnosti.

Štruktúrne hľadisko, ako sa domnievam, môže prispieť k prekonaniu strnulého, dogmatického výkladu mnohých kategórií materialistickej dialektiky, k ich problematizácii a diferencovanejšej interpretácii.

Štruktúrna analýza môže byť prínosom aj z metodologického hľadiska. Všetky metódy štruktúrnej analýzy, tak ako sú uplatnené v špeciálnych vedách, sa nedajú

zrejme použiť bez zvyšku aj vo filozofii. Na druhej strane prispôsobenie týchto metód potrebám filozofie môže z nového hľadiska odhaliť špecifiká filozofickej problematiky. Nejde teda o to, aby sme verili v samospasiteľnosť tých alebo oných metód, ale o to, aby sme apriori žiadnu metódu pod kepienkom jej nedostatočnosti a neúplnosti nezavrhovali. Marxistická dialektika chápe štruktúru ako pokojný moment pohybu. Nie je preto možné skúmať vzťahy nejakej úzkej a obmedzenej štruktúry bez toho, že by sme ju nechápali v pohybe. Dialektické chápanie štruktúry žiada uvažovať nielen o faktoch, ktoré štruktúru tvoria, ale aj o tých, ktoré ju rušia a premieňajú. Na túto dialektiku, ktorá platí vo vedách všeobecne, správne poukázal na príklade jazyka s. Kochol.

Skúmanie relatívnej stálosti a podmienenosti štruktúr môže viesť novú problematiku do marxistickej filozofie a dialektického myslenia. Problematika štruktúry je v súčasnosti zvlášť plodná, pretože sa u nás rozvíja nie izolovane, ale práve na základe materialistickej dialektiky.

Štefan Heretik: Akademik Hrušovský charakterizoval svoj zaujímavý a podnetný referát ako prolegomena k metodológii spoločenských vied. V takomto „prolegomenickom“ štádiu sa iste nachádzajú aj výrazové prostriedky, rôzne pojmy a termíny, pomocou ktorých si dnes objasňujeme pálčivé metodologické problémy rozvoja našich vied. Sám budem používať termíny, v ktorých sa nám táto problematika nastoľuje pri prehodnocovaní najnovšieho vývinu nemarxistických ekonomických teórií. Pritom určité nebezpečenstvo z nedorozumení vyplýva z toho, že niektoré výrazy používame v odlišnom zmysle, s odlišným významovým odieňom a inokedy zasa rozdielnymi termínmi vyjadrujeme ten istý alebo veľmi podobný obsah.

V referáte sa veľmi sympaticky hodnotí Vedecká syntéza, ktorá pôsobila na Slovensku koncom tridsiatych rokov. Je nepochybné, že jej zásluhy spočívali v tom, že smelo nadviazala na niektoré špičkové javy vo svetovej vede tých čias. V kontexte vývinu slovenskej vedy bol to iste významný čin, aj keď sa nevyhnutne obmedzil len na niektoré disciplíny, hlavne jazykovedné a umenovedné. Nazdávam sa však, že dnes je oveľa naliehavejšie a potrebnéjšie apelovať na to, aby sme dosiahli plný kontakt so súčasným stavom svetovej vedy a vyrovnali sa najmä s metodologickými problémami, ktoré nastoľuje. Ak dnes stále častejšie hovoríme o potrebe „metodologickej obrody“, priznávame tým zaostávanie v tejto oblasti. Ostatne aj sama štruktúrálna analýza zaznamenala od tridsiatych rokov veľké zmeny, ktoré súvisia najmä s tým, že sa rozvíjala na základe a v rámci širšieho „systémového“ prístupu.

Už pred rokom na diskusii o postavení a úlohách spoločenských vied u nás — a dnes vlastne v tejto diskusii pokračujeme — upozornil som na niektoré metodologické problémy, s ktorými sa ekonómi stretávajú pri hodnotení výsledkov nemarxistickej ekonomickej vedy. V tejto súvislosti som zdôraznil, že všetky naše spoločenské vedy sa musia čím skôr vyrovnáť s problematikou, metodológiou, technikou skúmania i konkrétnymi poznatkami rozvíjanými nemarxistickými spoločenskovednými teóriami. Ide tu vlastne o obnovu jednoty svetovej vedy a o vymedzenie osobitného miesta marxistickej teórie a metodológie v jej rámci. Pri prevažne odmietavom a nevraživom postoji západných teoretikov k marxistickému prístupu splnenie tejto úlohy by zároveň predstavovalo významný prínos k rozvoju vedy o spoločnosti.

Pri analýze nemarxistických ekonomických teórií dochádzame k záveru, že pre správne hodnotenie ich poznávacieho významu je neobyčajne dôležité pochopiť metódu, prístup a často aj techniku skúmania, pomocou ktorých dochádzajú ku svojim výsledkom. Tento poznatok azda najostrejšie vystupuje práve v ekonómii, ktorá ako relatívne najstaršia

a najrozvinutejšia spoločenská veda zaujíma od samého začiatku osobitné postavenie medzi spoločenskovednými disciplínami. Prvá sa vymanila z područia morálnej filozofie, vo svojom vývine prekonávala vplyv najroznejších filozoficko-metodologických smerov, pričom najmä jej „scientistický“ prúd stojí jasne pod vplyvom metód rozvíjaných v prírodných a exaktných vedách. Ako prvá experimentovala s novými nástrojmi poznávania a z času na čas si v „metodologických sporoch“ vyjasňovala problémy, ktoré z toho všetkého vznikali. V osemdesiatych rokoch minulého storočia ekonómi veľa diskutovali o tom, či najvhodnejším prístupom pre skúmanie ekonomických a spoločenských javov vôbec je empirická, historicko-opisná, alebo racionálna, hypoteticko-deduktívna metóda. Z prvých desaťročí nášho storočia ostal nevyriešený spor týkajúci sa miesta hodnotových súdov v ekonomickej analýze. Dnes západné spoločenské vedy prežívajú ďalšiu metodologickú krízu, ktorá sa opäť zvlášť ostro črtá v ekonómii, pretože je veľmi tesne spojená s problémami aplikovateľnosti a spoločenskej užitočnosti jej teoretických poznatkov. Súčasná kríza je zrejme vyvolaná rastúcimi objektívnymi možnosťami a nevyhnutnosťou ovládať, kontrolovať a riadiť niektoré spoločensko-ekonomické procesy v súčasnom kapitalizme.

Metodologické diskusie západných ekonómov sú dnes zároveň odrazom prudko rastúceho záujmu o problémy metodológie vedy vôbec. Nazdávam sa, že pôvod tohto záujmu treba hľadať medzi iným aj v tom fakte, že nástroje poznávania a celá vedecká aparátúra sa v súčasnosti vyvíjajú takým zrýchleným tempom, že v určitom zmysle predbiehajú naše možnosti a schopnosti spracovať nové poznatky, ktoré sa nimi dosahujú, uviesť ich do nejakého systému a prípadne prekonať na ich základe tradičné teórie a nahradiť ich novými teoretickými systémami a hypotézami. Spomeňme ako veľmi konkrétny príklad elektronické samopočítače, ktoré priam závažne rozšírili a urýchlili naše poznávacie možnosti nielen v prírodných a exaktných, ale aj spoločenských vedách. Zdá sa mi, že nesúlad medzi vývinom poznávacích nástrojov na jednej strane a spracovaním nových poznatkov na druhej strane patrí medzi charakteristické črty vedeckej revolúcie našich čias. Stadiaľ azda vyviera aj rozvoj filozofie vedy a stále naliehavejšie volanie po vytvorení metavedy, ale aj konkrétnych metavied, medzi nimi napr. aj metaekonómie.

Myslím, že si na tomto fóre môžem dovoliť aj ďalší intuitívny výklad týkajúci sa dnes tak rozšíreného inštrumentalistického chápania vedeckých teórií. Aj toto poňatie vyhlasujúce vedu za súbor nástrojov poznávania, ktoré samé osebe nedávajú obsažné výpovede o skúmanom predmete, možno aspoň sčasti vysvetliť spomínaným predstihom vedeckej aparátúry.

Rozsiahle využívanie rôznych formalizujúcich postupov, štruktúrálnej analýzy, modelovej metódy a systémového prístupu v súčasných ekonomických teóriách, a spolu s nimi aj v ostatných spoločenských vedách, musí vyvolať oprávnené pochybnosti o nejakej priehrade, ktorá by bránila s pozitívnymi výsledkami uplatňovať vo výskume spoločenských javov a procesov metódy rozpracovávané v prírodných vedách. Skôr treba zdôrazniť tézu, že zložitost a komplexnosť spoločenskej reality, jej neobyčajne bohatá štruktúrálna členitosť, mnohohrstevnosť a mnohoaspektovosť vyžadujú využívať najroznejšie metodologické prístupy a nástroje poznávania. Súčasne však treba vedieť hodnotiť dosiahnuté výsledky so zreteľom na uplatnenú metodológiu. Narážam tu na známy fakt, na ktorý nedávna marxistická kritika často zabúdala, že sám metodologický prístup podmieňuje problematiku a predmet skúmania, jeho aspekt, a tak vymedzuje otázky, ktoré si analýza kladie, a obmedzuje platnosť odpovedí na ne.

Ak nejakým prístupom izolujem určitý aspekt či stránku skúmania reality, nemôžem od toho istého prístupu zároveň požadovať, aby objasnil aj ostatné aspekty či vrstvy

tejto reality, pretože sa vymykajú jeho poznávacej sile. Od funkcionálnej analýzy, obvyčajne spojenej so statickým pohľadom, nemožno, napríklad, žiadať, aby odhalila podstatu javu, vysvetlila jeho genézu, proces vzniku a vývinu, ako aj vnútorné tendencie a protirečenia, ktoré podmieňujú premenu javu do novej kvality. Na tieto otázky odpovedá kauzálna metóda, ktorej je funkcionálna analýza vlastne podriadená a predovšetkým dialektická, štruktúrálna-genetická metóda. Nejakú podobnú je to aj so statickým a dynamickým prístupom, s mikroštruktúrálnou a makroštruktúrálnou analýzou alebo s krátkodobým či dlhodobým pohľadom na spoločenské javy, procesy a systémy.

Aj v tzv. čistej ekonomickej teórii po dlhý čas prevládala statická analýza zameriavajúca sa najmä na problémy determinovanosti rovnováhy v abstraktných ekonomických systémoch. Dnes zasa stále viac prevažuje tendencia k dynamizácii analýzy, o ktorej tu v širších súvislostiach hovoril aj akad. Hrušovský. Táto zmena v prístupe zrejme nastáva pod tlakom zrýchleného tempa zmien v samom sociálno-ekonomickom prostredí, ktoré koniec koncov je predmetom tejto analýzy. No rozsiahle, až hypertrofiké experimentovanie s funkcionálnou a statickou analýzou prinieslo aj kladné výsledky. Ujasnili sa hranice týchto postupov, charakter i obmedzenosť ich poznatkov, formálno-logické požiadavky a predpoklady statiky a dynamiky, ich vzájomného vzťahu a prechodu od jedného prístupu k druhému.

Dogmatická kritika posudzovala výsledky západných teórií výlučne z hľadiska systému poznatkov marxistickej ekonómie a nebrala do úvahy, že tieto poznatky boli dosiahnuté z odlišných metodologických pozícií a odpovedajú na iné otázky postavené oveľa komplexnejším, historickým, spoločensko-ekonomickým prístupom. Dalo by sa uviesť veľa príkladov takýchto nedorozumení, ktoré viedli k tomu, že sa zavrhovali mnohé racionálne poznatky a spolu s nimi aj príslušné metodologické postupy iba preto, že neboli schopné objasniť sociálno-triednu podstatu rôznych ekonomických kategórií, teda bez ohľadu na to, že smerovali k poznaniu inej roviny analyzovanej reality. Z tohto nihilistického vzťahu, ktorého sa dnes postupne zbavujeme, vznikla aj spomínaná potreba „metodologickej obrody“ našich spoločenských vied.

Prayda, využívanie metodologických postupov prevažne formálnologického charakteru, pohybujúcich sa na rôznych, obvyčajne však veľmi vysokých stupňoch abstrakcie, vyvoláva špecifické a veľmi zložité problémy súvisiace s identifikáciou a verifikáciou príslušných teórií. Je iste správne, ak odmietame stotožňovanie modelov so samou teóriou, ako to robia stúpenci inštrumentalistického poňatia vedy, a ak sa snažíme poznatky modelovej metódy hodnotiť na základe širšej a zároveň bohatšej teórie, ktorá stojí bližšie ku konkrétnej skutočnosti a plnšie vystihuje bohatstvo jej určení, než to môže urobiť vysoko zjednodušená modelová idealizácia. Je tiež správne, ak zdôrazňujeme, že bez takejto komplexnejšej, bohatšej teórie nie je takáto idealizácia vôbec možná. Ide tu o sprostredkujúce články v procese verifikácie. Ako takýto sprostredkujúci článok nám obvyčajne slúži marxistická ekonomická teória. Neslobodno však zabúdať na úskalie apriorizmu, ktoré sa v takomto postupe skrýva, pretože aj našu spoločenskú teóriu treba rozvíjať a obohacovať aj na základe uplatňovania spomínaných formálnologických prístupov. Podobné nebezpečenstvo sa, napríklad, skrýva aj v požiadavke, podľa ktorej treba najprv poznať štruktúrálnu výstavbu skúmaného predmetu a podľa nej potom určiť primeranú metódu analýzy. Východisko z tohto začarovaného kruhu je v uznaní nevyhnutnosti vzájomného ovplyvňovania a postupného overovania teórií na rôznych stupňoch abstrakcie, až po overovanie, ktoré nám poskytuje sama spoločenská prax. Toto všetko znemožňoval dogmatický prístup, ktorý hľadel na marxistickú teóriu ako na uzavretý systém poznatkov a tým zahamľoval rozvoj spoločenských vied.

V referáte sa hovorí aj o vzťahu medzi ideologickým a systémovým prístupom. Pravdepodobne ide len o nedorozumenie, ale mal som dojem, že sa o tomto vzťahu hovorí trochu zjednodušene. Nemyslím, že by nejaká vedecká disciplína mohla celkom prejsť na pozície ideologického prístupu a že by naopak, systémový prístup bol imúnny voči ideologickým vplyvom. V skutočnosti už samotné postavenie určitej otázky a výber metódy, ktorá má na ňu odpovedať, bývajú ovplyvnené objektívnymi spoločenskými podmienkami a potrebami. O tom, že vzťah medzi systémovým a ideologickým prístupom je vskutku zložitý, svedčí aj súčasný stav a konkrétne úlohy ekonomickej vedy. Niet pochyby o tom, že dnes jej hlavnou úlohou je rozpracovať vedeckú teóriu socialistickej ekonomiky. Donedávna hlavným nedostatkom pri plnení tejto úlohy bolo, že sme sa snažili vybudovať teóriu socialistickej ekonomiky na základe analogických prístupov a analogických otázok, ktoré charakterizujú Marxom rozpracovanú politickú ekonómiu kapitalizmu. Takýto postup zvädzal k ignorovaniu novej kvality našej ekonomickej reality a nových úloh, ktoré stavia vedeckému bádaniu. Až v posledných rokoch začíname lepšie chápať tieto úlohy a uviedomovať si, že pri ich riešení významné miesto pripadá doteraz zanedbávaným formalizujúcim a kvantifikujúcim prístupom.

Dedičstvo nedávnej minulosti sa však aj naďalej prejavuje v tom, že veľa práce vykonávame nanovo, pretože neprihliadame v dostatočnej miere na poznatky a skúsenosti, ktoré s týmito prístupmi urobila nemarxistická ekonómia. To platí aj o priekopníckych prácach významných sovietskych ekonómov Kantoroviča a Novožilova, ktorí pri rozpracovaní teórie optimálneho plánovania a využívania výrobných zdrojov uplatňujú podobné metodologické prístupy, aké v iných súvislostiach vyskúšali západní ekonómi. Sme tu svedkami toho, ako určité postupy predbiehajú možnosti ich spoločensko-ekonomického využitia a pripravujú určitý fond poznatkov, ktorých racionalnosť sa naplno prejavuje až na pozadí reálnych problémov rozvinutej socialistickej ekonomiky. Myslím, že tento fond teoreticko-metodologických poznatkov predstavuje jednu zo „skrytých“ rezerv rozvoja našich spoločenských vied, ktorú doteraz nedostatočne využívame.

D u š a n P o k o r n ý : Soudruh akademik Hrušovský zdôraznil, že spoločenské vedy se musí podříditi disciplíně obecné teorie vědy. Pokud zůstáváme při této všeobecné formulaci, je to jistě správné, ba samozřejmé. Při bližším přihlídnutí se však ukáže, že východiskem této *obecné* teorie vědy je matematická logika a ten okruh vědních oborů, v nichž jsou její přístupy nejsnáze aplikovatelné — to jest především vědy o *neživé* hmotě. Půda, z níž teorie vědy zatím převážně roste, je tedy užší než okruh věd, pro něž by měla být uplatněna. A z toho přirozeně vznikají některé problémy.

V pracích o teorii vědy se například mnoho dovídáme o vztazích exaktních, ale daleko méně o vztazích stochastických a širokém okruhu metodologických postupů i teoretických problémů, které na ně navazují. Na tomto prístupu majú jistě značný podíl ohledy, aby se tak řeklo, pedagogické — ale buď jak buď, takto pojímaná nebo alespoň takto vykládaná teorie vědy nepříspěvá k řešení klíčových otázek společenských věd v míře, s níž bychom mohli být spokojeni. Pro většinu věd o společnosti jsou totiž stochastické vztahy velice důležité. Jako příčina se obvykle uvádí, že v těchto oborech analýza nestačí obsáhnout všechny proměnné zkoumaného systému a že i ty proměnné, které je s to zachytit, nejsou přesně změřené, ba leckdy vůbec změřitelné. K tomu, myslím, přistupují ještě důvody další, z nichž bych se zmínil jen o jednom. Předmětem ekonomie a sociologie

(o historiografii ani nemluvě) jsou různé stránky lidského jednání, v němž hraje značnou úlohu struktura očekávání a — ta má téměř vždycky povahu pravděpodobnostní. Z těchto (a podobných) důvodů vstupuje potom do definice vztahů či zákonitostí distribuce konstantních pravděpodobností náhodných veličin zastupujících proměnné, jež exaktně určit neumíme.

Stochastické vztahy se někdy považují za méně vědecké než vztahy exaktní. To jistě souvisí s faktem, že v řadě oborů lze pokrok vědy měřit postupným přechodem od pravděpodobnostních formulací vztahů a zákonitostí k formulacím exaktním. Už příklad moderní fyziky však ukazuje, že je sporné, zda toto kritérium platí pro každý okruh skutečnosti a pro každý stupeň jeho vědeckého poznání. Zdá se, že v této chvíli existují ve společenských vědách úseky, v nichž by bylo možno měřit pokrok spíš postupem od málo zdůvodněných nebo jen velice přibližných exaktních vztahů k přesněji podloženým vztahům stochastickým — jinak řečeno postupem od předpokladu nutnosti ke zkoumání povahy a míry pravděpodobnosti (což zahrnuje i zkoumání procesu, jímž se pravděpodobnost postupně — tedy v čase, a to zcela určitě — blíží k jedné). To se, myslím, týká nejen chování některých systémů ekonomických, nýbrž i chápání některých rysů krátkodobého i dlouhodobého vývoje lidské společnosti.

Odtud je už jen krok k druhé otázce, již bych se chtěl dotknout — totiž k jedné stránce pojetí struktury.

V historiografii, sociologii a ekonomii máme často co dělat se systémy, v nichž se postupně mění typy prvků i vztahů, jinak řečeno struktura. Práce o teorii vědy věnují pojmu struktury mnoho pozornosti, ale spíš z hlediska, které předpokládá její stálost. A tak se málo dovídáme o složitých otázkách, které jsou spjaty s pohybem struktury. Například se hned můžeme ptát, co vlastně těmi posledními dvěma slovy vůbec rozumíme?

Zdá se, že v zásadě jsou tři možnosti:

1. Systém roste, struktura se rozvíjí, ale směřuje víceméně přímočaře k jednomu výslednému tvaru. Příklad: vývoj lidského organismu od zárodku po dospělost.

2. Systém nejen roste, nýbrž se i podstatně, ba k nepoznání mění; struktura prochází v průběhu svého přísně determinovaného vývoje několika radikálními, „totálními“ převraty; každá vývojová etapa směřuje k určitému konečnému stavu, který se zvrátí v počáteční stav etapy další atd., až poslední etapa vrcholí předurčeným stavem výsledným. Příklad: dokonalá proměna ve vývoji motýla [vajíčko, larva (housenka), kukla, imago].

3. Systém se vyvíjí, struktura se mění, a to podstatně, ale tento proces nesměruje k nějakému jednoznačně předurčenému finálnímu stavu; vývoj struktury (typických systémových vztahů jako vzorových, ba závazných forem vztahů individuálních) má svou vnitřní logiku, ale ta je neustále konfrontována s jedinečností, nevypočitatelností, „nelogičností“ obsahu, který jednotlivé prvky systému do těchto forem znovu a znovu vkládají; vývoj struktury směřuje v každém okamžiku k několika alternativním stavům a její „finální“ tvar je vždycky — rozumí se: relativně — otevřený. Příklad: vývoj lidské společnosti.

To jsou ovšem určení v nejlepším případě jen velice hrubá, přibližná. Mnoho otázek tu zůstává nejasných. Tak například existují nejasnosti kolem pojmu strukturální změny, kterého běžně používá ekonomická i politická teorie (viz například hodnocení vlivu integračních procesů nebo „třetího světa“ na vývoj světového hospodářství; otázka, zda státně monopolní kapitalismus posledních desetiletí je či není zvláštním stadiem ve vývoji kapitalismu; možnosti demokratizace hospodářsky vyspělé kapitalistické společnosti apod.). Z druhé strany sem zase patří představy, že komunismus se

vyvine ze socializmu jako motýl z housenky — to jest se stejnou přírodní nutností, předurčeností a nevyhnutelností.

To všechno nejsou, myslím, jen problémy příslušných vědních oborů, nýbrž i otázky širší, dotýkající se mezi jiným i teorie vědy. Je možné, ba pravděpodobné, že některé z nich jsou na té či oné úrovni abstrakce už řešeny nebo dokonce vyřešeny — ale ať už tyto poznámky skutečně vypovídají něco o současném stavu teorie vědy anebo spíš prozrazují, jak málo jejich autor o ní ví, cítíme, zdá se mi, všichni, že teorie vědy neovlivňuje výzkum v řadě společensko-vědních oborů v té míře, jak by to bylo možné a užitečné. A s tím se, myslím, ani jedna ani druhá „strana“ nemůže spokojit.

Juraj Bober: Len niekoľko poznámok k tomu, čo tu odznelo. Predovšetkým sa domnievam, že v súčasnej vede sa za jeden z hlavných metodologických postupov považuje práve štruktúrálno-funkčný prístup, o ktorom sa tu už hovorilo. Nedá sa, pravda, povedať, žeby sa tento postup už v minulosti nebol používal. (Poukazom na minulosť som nemal na mysli štrukturalistov, pretože odpoveď na otázku, ako súvisí štrukturalizmus tridsiatych rokov s dnešným chápaním štruktúry, nie je jednoznačná.) No v súčasnej vede sa používa na skúmanie takých zložitých objektov, ako sú, povedzme, objekty spoločenské. V podstate spočíva v tom, že pristupujeme k zložitým objektom ako k nejakej čiernej, neznámej škatuli a skúmame jej chovanie, jej funkciu a súčasne skúmame jej štruktúru, t. j. prvky objektu, vzťahy medzi týmito prvkami, ich vlastnosti atď.

S. Heretik tu spomínal modelujúci prístup. Tento prístup je súčasťou štruktúrálnofunkčného prístupu. Akýkoľvek model vzniká práve na základe tohto prístupu, na jeho základe sa vlastne modeluje funkcia i štruktúra skúmaného objektu. Tento štruktúrálnofunkčný prístup využíva poznatky matematickej logiky, matematiky, opiera sa o jednu zo základných myšlienok modernej vedy, o pravdepodobnostný charakter vesmíru. Priebeh procesov vo vesmíre má pravdepodobnostný charakter, pri akomkoľvek vydelení určitého javu z reality, pri jeho skúmaní treba brať do úvahy možnosť pôsobenia rôznych náhodných vplyvov.

Samozrejme, pritom by bolo treba povedať, čo sa rozumie pod štruktúrou a systémom. Je to otázka veľmi zložitá, ale myslím, že by som celkom nesúhlasil s poňatím štruktúry s. Kocku. Domnievam sa, že sa všeobecne za štruktúru považuje akási vnútorná usporiadanosť určitých zákonitostí, ktoré pôsobia, existujú medzi prvkami určitého objektu. Slovom ide tu o dynamiku toho celku, o dynamiku určitého javu, procesu. Systém sa chápe tak, že sa definuje na tomto celku určitým spôsobom, a síce definovaním jeho prvkov, vlastností týchto prvkov, ich charakteristík, ich vzájomných vzťahov a vzájomného pôsobenia. Tak ponímajú vzťah štruktúry a systému rôzni autori.

Ešte by som chcel povedať niekoľko slov o uzavretom a otvorenom systéme. S. Sirácky hovoril, že pojem rodiny je aj relatívne uzavretý aj relatívne otvorený systém. Domnievam sa, že každý pojem, ktorý filozofia preberá zo špeciálnych vied alebo opačne, má určitú relatívnosť. Ak hovoríme o uzavretom systéme, apriori predpokladáme, že je iba relatívne uzavretý, pretože absolútne uzavretý systém neexistuje. Môžeme teda hovoriť o uzavretosti iba vzhľadom na niečo. Keď dochádza k vzájomnému pôsobeniu medzi objektom a prostredím, v ktorom existuje, keď dochádza medzi ním a týmto prostredím k látkovej, energetickej alebo informačnej výmene, môže sa zdať, že je to systém otvorený. Avšak toto s poňatím otvoreného a uzavretého systému napríklad u Bertalanffyho korešponduje iba vzdialene.

Ján Kocka: Hlavným problémom spoločenských vied v metodologickom ohľade je určenie ich predmetu a tým ich špecifičnosti v konfrontácii s prírodnými vedami. Je jasné, že ide o osobitnú oblasť, vyžadujúcu — popri rešpektovaní generálnych princípov vedy — osobitné prístupy a postupy. Nie je náhodou, že spoločenské vedy sa vedami stávajú pomerne neskoro, keď už metodológia prírodných vied bola rozpracovaná. Čo je predmetom skúmania sociálnych disciplín, je zložitá otázka, lebo spoločnosť a spoločenský jav je taký mnohotvárný, že je ťažko určiť jeho hranice. Nakoniec aj prírodovedné a technické disciplíny vo svojej aplikácii prechádzajú do oblasti sociálnej. Aj medicína je v určitom ohľade vedou sociálnou, napríklad hygienológia a podobne rad ďalších, ktoré za sociálne bežne nepovažujeme. Podľa mňa treba rozlišovať vedy sociálne a vedy humanitné. To, čo nás dnes najviac zaujíma, je práve problematika humanitných, duchovných vied, čo je duchovný, kultúrny jav, aké sú zákonitosti jeho vývinu a aké metódy použiť na jeho poznávanie.

Pokiaľ ide o pojem štruktúry, chcel som zdôrazniť, že akékoľvek extrapolácie z jednotlivých vied sú riskantné v aplikácii na mnohotvárne sociálne javy. Vynára sa otázka, či štruktúra je určená iba onticky, objektívne, alebo aj inými zreteľmi, napr. gnozeologickými. Domnievam sa, že tento zreteľ nemožno obísť. O tom, či niečo považujem za prvok, infraštruktúru či superštruktúru rozhodujú poznávacie potreby a záujmy. Napríklad človek je elementom vzhľadom na spoločnosť, ale superštruktúrou vzhľadom na orgán a bunku. Myslím, že štruktúrálna analýza je elementárny poznávací akt, lebo veci inak nemôžeme poznať ako súbory častí, teda štruktúry. Ide len o to, či chápanie štruktúry je dynamické alebo staticko-deskriptívne. Štrukturalizmus sa obmedzoval na analýzu interných vzťahov na úkor externých a v tom bola jeho obmedzenosť. Úplný obraz o nejakom predmete poskytuje štruktúrálna a funkcionálna analýza. Pojem štruktúry sa mi javí skôr statickým, ale to závisí od východiskovej definície. Čo sa týka hodnotenia štrukturalizmu na Slovensku koncom I. republiky, to je osobitná otázka, vyžadujúca samostatný rozbor. Otázky, nastolené v referáte a v diskusií sú bezosporu aktuálne a dotýkajú sa mnohých vedných disciplín, ktoré si majú navzájom čo povedať práve v týchto metodologických otázkach.

Igor Hrušovský: Dovoľte mi, aby som v tomto svojom záverečnom slove vyslovil konštatovanie, že dnešná beseda, v poradí už tretia, ktorú usporiadala redakcia časopisu *Filozofia* spolu s novozaloženou Slovenskou filozofickou spoločnosťou, venovala sa veľmi významným teoretickým a metodologickým otázkam spoločenských vied. Diskusia potvrdila, že tieto otázky sú nesmierne živé a aktuálne. Odznelé prejavy prispeli v mnohom ohľade k hlbšiemu ponímaniu jednotlivých nastolených otázok.

Diskusia sa primárne orientovala okrem iného na také kardinálne otázky spoločenských vied, ako je problematika dialekticko-štruktúrálnych metód. Viacerí diskutéri potvrdili, že táto problematika je naozaj centrálnou otázkou súčasnej vedy vôbec a v osobitnom zreteľi humanitných vied. Dialekticko-štruktúrálny prístup k predmetu skúmania, či už ide o filozofickú kategóriu štruktúry alebo o konkrétne štruktúrálné modely z hľadiska jednotlivých kvalitatívne odlišných oblastí skutočnosti, je vždy determinovaný objektom samým, ale zároveň aj teoretickým subjektom, ktorý sa utvára v protirečivom procese vedeckého vývinu. Apercipovanie objektu alebo faktu je totiž veľmi výrazne určované teoretickým prístupom. Iba dialektika chráni pred dogmatickým vyznávaním absolútne bezpečných faktov bezprostrednej skúsenosti. Dialektická interakcia teórie s faktovým (objektovým) poznaním znamená, že len relatívnu platnosť a hodnotu má aj samo faktové overenie teórie. Sama prax i vedecká experimentálna prax sa v procese tejto interakcie neustále rozvíja, a teda aj jej verifikačná funkcia. Ako sa rozumie, dialektická oscilácia je aj medzi teóriou a metódou výskumu.

Diskutovalo sa tu aj o významnej problematike otvorených systémov. Pojem systému obyčajne býva rezervovaný pre ideové (nacionálne) sústavy, a pojem štruktúry pre materiálny predmet sám. Výskum materiálnej štruktúry podnecuje k výstavbe systému, pričom systémujeme iba určité vlastnosti objektu.

V súvisi s problematikou otvorených systémov vynorila sa tu aj otázka vymedzenia kategórie kvality. Domnievam sa, že touto kategóriou vyjadrujeme špecifickú určenosť predmetu a štruktúry jeho podstatných zákonitostí, dialektickú totalitu podstatných určení predmetu. To znamená, že kategória kvality je výrazom charakteristickej jednoty všetkých základných a podstatných črt predmetu, ktoré ho robia relatívne stabilným a charakteristickým. Ak je kvalita výrazom špecifického charakteru predmetu alebo oblasti skutočností, treba to rozumieť tak, že vyjadruje jeho zákonitú skladbu, sústavu alebo štruktúru jeho významných vzťahov a zákonov, z hľadiska trvania predmetu nevyhnutných. S tým súvisí, že aj pojem exaktnosti je špecificky určený kvalitatívnym charakterom jednotlivých oblastí skutočností: v oblasti ľudských vzťahov je iný ako v oblasti prírodných vied. Toto rozlíšenie by však nemalo vyústiť až do novokantovskej dichotómie tzv. teoretického a axiologického rozumu.

Niektoré diskusné poznámky sa dotkli aj môjho rozlíšenia systémového a ideologického prístupu v niektorých oblastiach spoločenských vied. V referáte som sa snažil vysvetliť, že kedykoľvek sa v minulosti pripisovala primárna závažnosť dobovým ideovo-politickým koncepciám, prevládalo ideologické a teda mimosystémové poňatie. Systémovým prístupom rozumiem primárne rešpektovanie špecifickej, imanentnej, inherentnej povahy danej kvalitatívne vymedzenej poznávacej oblasti. V diskusii sa upozorňovalo na potrebu rozlišovania systémového aspektu a genetického aspektu. Isteže ich treba rozlišovať, no mne išlo v referáte predovšetkým o rozlíšenie špecifického a mimošpecifického prístupu v niektorých oblastiach vedeckého poznania. Rozumie sa, ani systémové hľadisko nesmie popierať špecifické historické a genetické korene objektu. Ani systémové, teda špecifické hľadisko neznačí nijakú oblastnú autarkiu a izolovanosť od mimooblastných problémov: v referáte predsa uvádzam, že každý samovývin je začlenený, intímnejšie alebo voľnejšie, do samovývinu širšej oblasti alebo základnejšej roviny a že teda možno hovoriť len o relatívnej autonómnosti štruktúr. Aj imanentný, špecifický oblastný pohyb musí byť nejakým spôsobom stimulovaný externými existenčnými, spoločenskými, ideologickými atď. podnetmi. Teda systémový prístup neznačí ignorovanie širších súvislostí, popieranie širšieho, najmä spoločensko-kultúrneho kontextu. Jednako primárne platí, že ak výklad špecifických zákonitostí danej kvalitatívne vymedzenej oblasti osnujeme na nešpecifických, t. j. externých momentoch, nikdy sa nedostaneme k adekvátnemu poznaniu vlastných dialekticko-štruktúrnych zákonitostí tejto oblasti.

Nazdávam sa, že dnes by bolo predčasné vyvodzovať nejaké rigidné závery z doterajších analýz teoretických a metodologických problémov spoločenských vied, pretože tieto otázky sú stále ešte priveľmi otvorené a živé. Nateraz musí stačiť — a v tom je klad aj dnešnej besedy — že sa tieto otázky vôbec nastoľujú, že sa konfrontujú stanoviská a že sa jednotlivé problémy ventilujú a hlbšie ozrejmujú. Ešte ani zďaleka sme nepokročili tak ďaleko, aby sme si už mohli dovoliť rezumovať a vyvodzovať rezultáty závažné na dlhšie obdobie. Súvisí to všetko predovšetkým s tým, že teoretické modely, konštruované v podmienkach uplynulých historických epoch, vonkoncom už uspokojivo nevyhovujú v súčasnom období tzv. vedecko-technickej revolúcie. Vytvorenie nových teoretických princípov a metodologických postupov si vyžaduje veľa času a mnoho úporného úsilia veľkého počtu tvorivých vedeckých pracovníkov. Napriek tomu sa však domnievam, že naša dnešná beseda bola užitočná a podnetná a že pozitívne, i keď len skromne, prispela k ďalšiemu a hlbšiemu ujasneniu si nastolenej problematiky.